

НАБРЯКИ НИЖНІХ КІНЦІВОК: ДІАГНОСТИЧНА ОРІЄНТАЦІЯ

G. Rostoker
Oedemes des membres inferieurs
La Revue du Praticien, 1996; 46: 107—110

ДІАГНОСТИКА

Діагностичні критерії

1. Огляд та пальпація дають змогу виявити:

- ◆ запальний характер набряку (почервоніння, підвищення температури, біль, зниження еластичності тканин);
- ◆ локальний набряк;
- ◆ генералізований набряк та його особливості у різних ділянках (напр., більша вираженість в нижчележачих ділянках тіла — дистальних відділах кінцівок, або на спині у лежачих хворих), утворення ямки при натисканні пальцем (це свідчить про можливість вільної циркуляції інтерстиціальної рідини).

Важливо знати масу тіла пацієнта, звичну для нього; його вік та стать; симптоми, наявні на даний момент, та послідовність їх виникнення; супутні загальні симптоми. Окрім того, клінічне обстеження передбачає аналіз сечі, визначення діурезу, артеріального тиску, дослідження серцево-судинної системи, вен, стану порожнин, вистелених серозними оболонками (наявність в них рідини), розмірів та консистенції печінки та селезінки. Ключовим моментом є виявлення протеїнурії, що зобов'язує визначити також вміст загального білка та альбумінів у крові.

2. Клінічне обстеження дає змогу виявити:

◆ *Генералізовані набряки на субклінічній стадії.* Набряки стають помітними при зростанні маси тіла принаймні на 5 кг (за рахунок затримки води та солі). Симптомами субклінічного набряку є відчуття роздутості (опухлості) нижніх кінцівок, особливо після довгого стояння (взуття стає тісним); набряклість повік після пробудження та слід від обручки на пальці, зростання маси тіла пацієнта.

◆ *Анасарка* — це дифузні масивні набряки, що супроводжуються появою трансудату в черевній та плевральних порожнинах. Гемодинамічні та респіраторні наслідки анасарки зумовлюють необхідність госпіталізувати таких хворих у спеціалізовані відділення.

Диференціальна діагностика

Незначний набряк нижніх кінцівок після тривалого стояння або сидіння, особливо в гарячу погоду, є, як звичайно, нормальним явищем. Збільшення маси тіла спостерігають під час менструації. У вагітних помірно виражені набряки є фізіологічним явищем, пов'язаним із модифікацією гормонального статусу.

Від набряків слід відрізнити надмірний розвиток підшкірної жирової клітковини (целюліт), що часто буває у жінок.

Гідроліпопексія — це симетрична жирова інфільтрація обох нижніх кінцівок, що не охоплює тилу стопи, без утворення ямки при натисканні. Захворювання трапляється переважно у молодих жінок.

Етіологічна діагностика

1. Локалізовані набряки

Вони є односторонніми і найчастіше зумовлені наступними причинами:

- ◆ флебіт гомілкових вен. Виявляють локальне підвищення температури та симптом Гоманса¹; діагноз легко підтвердити при доплерографії.
- ◆ лімфедема (набряк кінцівки, її блідість, ямка при натисканні виражена слабо) — наслідок агенезії, компресії, травматичного пошкодження лімфатичних судин або паразитарного захворювання (філяріоз), що часто супроводжується реактивним дистальним гіперкератозом (слоновість).
- ◆ набряк та почервоніння кінцівки спостерігають при прогресуючому артеріїті; мармуровий відтінок, блиск шкіри та біль бувають при гострій ішемії (відповідні дані анамнезу, огляду та пальпації);
  - ◆ опіки (анамнез);
  - ◆ інфекції шкіри та підшкірної клітковини — бешиха, целюліт (огляд);
  - ◆ запальні захворювання шкіри — екзема, автоімунний дерматоз, кропивниця (огляд);
  - ◆ саркома Капоші (огляд);
  - ◆ набряки неврологічного генезу: альгодистрофія, параліч (анамнез, неврологічне дослідження);
  - ◆ спадковий ангіоневротичний набряк, пов'язаний із дефіцитом інгібітора C1-естерази; локалізується винятково на нижніх кінцівках та часто супроводжується розладами травлення й отоларингологічними симптомами.

2. Гіпоальбумінемічні набряки

Причиною їх виникнення є зменшення онкотичного тиску плазми. На інтенсивність набряків не впливає положення тіла пацієнта: вони локалізуються не лише на нижніх кінцівках, а й на обличчі, особливо — на повіках. Безбілкові набряки білі, м'які, неболючі, при натисканні утворюється ямка. До набряку часто приєднується інфекція, особливо стрептококова (бешиха): кінцівка стає червоною та болючою при пальпації. У крові знижується вміст загального білка, зокрема альбумінів.

Гіпоальбумінемія, пов'язана із надмірною втратою білків

- ◆ Частою причиною генералізованих набряків є нефротичний синдром. При цьому виражені гіпопротеїнемія та особливо гіпоальбумінемія, спостерігається значна втрата білків із сечею (понад 3 г/добу в дорослих).
- ◆ Ексудативна ентеропатія супроводжується переходом білків плазми крові у просвіт кишки. Усі білкові фракції втрачаються рівномірно, тому цю патологію легко відрізнити від нефротичного синдрому, провівши електрофорез: виявляють гіпоальбумінемію та зниження фракцій α_1 , α_2 та β -глобулінів, тоді як при нефротичному синдромі фракції α_2 та β -глобулінів є підвищеними. Підтвердити діагноз ексудативної ентеропатії, особливо при "німій" формі захворювання, яка не супроводжується діареєю, можна на основі підвищення вмісту α_1 -антитрипсину у випорожненнях або аномальної їх радіоактивності після внутрішньовенного введення міченого радіоізотопами альбуміну.

¹ Симптом Гоманса (Homans) — біль в литковому м'язі при тильному згинанні стопи (зумовлений стисканням тромбованих вен м'язом).

- ◆ Клінічне обстеження є ключовим моментом діагностики при набряках нижніх кінцівок. Воно дає змогу диференціювати однобічні набряки, що мають механічну причину, генералізовані набряки як наслідок гіпоальбуміємії, зростання венозного тиску або пошкодження мікроциркуляторного русла.
- ◆ Відсутність ямки при натисканні при генералізованих набряках свідчить про порушення проникності капілярів або функції лімфатичної помпи.
- ◆ Звичайно, при набряках, спричинених венозною гіпертензією, при фізикальному дослідженні виявляють патологію правих відділів серця або вен.

Гіпоальбуміємія при недостатньому синтезі протеїнів

◆ Важка печінкова недостатність не становить діагностичних труднощів: характерні жовтяниця, асцит, клінічні прояви портальної гіпертензії та лабораторні симптоми гепатоцелюлярної недостатності.

◆ Набряки при недостатньому харчуванні: квашіоркор (в країнах третього світу), кахексія (голодування, рак, алкоголізм). Сюди ж належать випадки вродженої гіпоальбуміємії.

3. Набряки при підвищеному венозному тиску

Гідростатичний тиск є найвищим у венозній частині капілярного русла. Поява набряків залежить головним чином від положення тіла; загальний вміст білків і альбумінів у плазмі крові нормальний. Виникають ознаки венозного стазу. На обличчі та повіках набряків не виявляють.

◆ Правобічна серцева недостатність призводить до генералізованого підвищення венозного тиску, що проявляється набуханням яремних вен, гепатоюгулярним рефлюксом. У хворих, що спроможні ходити, набряки локалізуються на нижніх кінцівках, у лежачих — на попереку. Інколи на шкірі залишається відбиток складок простирадла. Набряк щільний, проте після натискання залишається ямка.

◆ Констриктивний перикардит (синдром Піка) супроводжується яскравою клінічною картиною: гепатомегалія, асцит, набряки ніг, більше виражені в дистальних відділах.

◆ Компресія нижньої порожнистої вени, посттромбофлебітичний синдром та недостатність вен нижніх кінцівок (часто двобічна) призводять до набряків нижніх кінцівок, більше виражених в дистальних відділах, із варикозним розширенням вен та інколи — розвитком колатерального кровоплину.

◆ Синдром Бадда-Кіарі (хронічна форма) спричинений тромбозом печінкових вен².

² Розрізняють хворобу Кіарі (первинний облітеруючий ендотелебіт печінкових вен з їх тромбозом) та синдром Бадда-Кіарі — вторинні порушення відтоку крові з печінки внаслідок тромбозу і аномалій нижньої порожнистої вени, при перитоніті, перикардиті, пухлинах, станах, які супроводжуються гіперкоагуляцією крові.

- Локальні набряки нижніх кінцівок зумовлюються запаленням шкіри (інфікування, дерматоз) або оклюзією судин (венозних, лімфатичних, артеріальних).
- Набряк нижніх кінцівок може бути елементом генералізованих набряків, які виникають за одним з наступних механізмів:
  - ◆ зменшення онкотичного тиску плазми як наслідок гіпоальбумінемії (нефротичний синдром, ексудативна ентеропатія, важка печінкова недостатність, голодування);
  - ◆ підвищення венозного тиску (правошлуночкова недостатність, констриктивний перикардит, стискання нижньої порожнистої вени, посттромбофлебітичний синдром, венозна недостатність);
  - ◆ порушення мікроциркуляції: проникності капілярів (циклічні ідіопатичні набряки) або функції лімфатичної помпи (застосування блокаторів кальцієвих каналів, наслідок хірургічного втручання або радіоактивного опромінення, філяріоз, хвороби лімфатичних судин);
  - ◆ порушення екскреції нирками хлориду натрію: хронічна ниркова недостатність, що прогресує, гостра ниркова недостатність, нефритичний синдром, ендокринні розлади.

4. Набряки при порушенні мікроциркуляції.

Набряки цього типу є щільними; ямка при натискуванні ледь помітна. Діагноз ставлять на основі дослідження проникності капілярів (ізотопний тест Ландрі, при якому визначають дифузію у тканинах міченого альбуміну після його ін'єкції та накладання джгута) та дослідження поглинання лімфатичними капілярами міченого альбуміну.

◆ Медикаментозні набряки найчастіше вторинні. Вони виникають як наслідок розладів функції лімфатичної помпи (прийом антагоністів кальцію) або зростання проникності капілярів (прийом естрогено-гестагенних препаратів, міноксидилу, амантадину).

◆ У жінок інколи спостерігають циклічні ідіопатичні набряки, що проявляються зростанням маси тіла перед менструацією, хронічними закрепамі, здуттям живота та рецидивуючими набряками кінцівок; часто виникають ортостатична гіпотензія та тахікардія.

◆ Набряки при діабеті можуть з'являтися і за відсутності важкої гломерулопатії (без нефротичного синдрому). Причиною їх є порушення проникності дистальних відділів мікроциркуляторного русла при пошкодженні базальних мембран при цьому захворюванні.

◆ Набряки при авітамінозі: нестача вітаміну В₁ (бері-бері) та С (скорбут).

◆ Набряки при системному підвищенні проникності капілярів (capillary leak syndrome): дифузні щільні набряки, що супроводжуються гіпотензією, інколи колапсом, гіпопротеїнемією та зростанням показника гематокриту. Вони бувають у таких випадках:

- ◆ Хіміотерапія при раку із метастазами: препарати інтерлейкіну-2 (IL2), лімфокін-активовані кілери (LAK) + IL2, рекомбінантний макрофагальний колонієстимулюючий фактор (GM-CSF);
- ◆ Початковий період після трансплантації аlogenного кісткового мозку;
- ◆ Синдром Кларксона-Аткінсона (підвищена проникність капілярів та рецидивуючий шок);
- ◆ Синдром Гляйха (підвищена проникність капілярів та еозинофілія, що піддається терапії кортикостероїдами).

5. набряки при порушенні електролітного обміну та гормональних розладах.

Локалізація набряків цього типу не залежить від пози пацієнта. Причиною їх виникнення найчастіше є порушення екскреції натрію із сечею, що проявляється також змінами іонограми крові.

- ◆ набряки при гіпокаліємії є наслідком надмірної реабсорбції натрію при передозуванні послаблюючих препаратів або діуретиків.
- ◆ набряки при хронічній нирковій недостатності виникають при раптовому порушенні екскреції натрію та його надмірному споживанні.
- ◆ набряки при гострій нирковій недостатності та нефритичному синдромі є наслідком порушення гломерулярної фільтрації.
- ◆ набряки при передозуванні медикаментів (мінералокортикоїди, високі дози глюкокортикоїдів та надмірна інфузійна терапія).

6. набряки з невстановленим механізмом утворення.

При гіпотирозі виникає щільний набряк — мікседема. При цьому обмін натрію не порушений. Мікседема локалізується переважно на нижніх кінцівках, проте у меншій мірі задіяна підшкірна клітковина усього тіла. Діагноз ставлять на основі характерних особливостей набряку, інших клінічних симптомів та специфічних лабораторних тестів.

Переклад *Тараса Качмара*

Nous remercions vivement la rédaction de "LA REVUE DU PRATICIEN"
pour l'autorisation de la réimpression de cet article